

ROPRATEM – NÁSTROJ PRO ROZVOJ PRACOVNÍHO TEMPA A REEDUKACI DÍLČÍCH OSLABENÍ VÝKONU.

Pilotní studie – kvalitativní hodnocení efektivity.

ROPRATEM – A TOOL FOR WORKING PACE DEVELOPMENT AND REEDUCATION OF PARTIAL PERFORMANCE WEAKNESSES.

Pilot study – evaluation of effectiveness

MARKÉTA ŠVAMBERK ŠAUEROVÁ

Abstrakt: Příspěvek se zaměřuje na představení nového reedukačního programu ROPRATEM (rozvoj pracovního tempa), který je v České republice akreditován od roku 2017. Součástí příspěvku je analýza zkušeností s ročním používáním programu v poradenské praxi a hodnocení efektivity programu u jednotlivých klientů. Jak je z prezentovaných dat zřejmé, dosahují klienti během tříměsíčního programu velmi podstatného zlepšení pracovního tempa, zároveň prokazatelně při řešení úloh používají efektivní strategie postupu. Autorka příspěvku absolvovala akreditovaný kurz pro práci s programem a používá ho během reedukační péče u klientů pedagogicko-psychologické poradny Pelhřimov.

Klíčová slova: reedukace, ROPRATEM, pracovní tempo, deficity dílčích funkcí, self-efficacy

Abstract: The paper focuses on the introduction of the new re-education program ROPRATEM (in English DEPAWO - means developing pace of work), which has been accredited in the Czech Republic since 2017. The paper includes an analysis of experience with the one year use of the program in counselling practice and evaluation of program effectiveness for individual clients. As is clear from the presented data, clients achieve a very significant improvement in work pace during the three-month program. They also use demonstrably effective action strategies to solve tasks. The author of the article has completed an accredited course for working with the program and uses it during re-educational care for clients of the pedagogical-psychological counselling center Pelhřimov.

Key words: re-education, ROPRATEM, work pace, deficits of partial functions, self-efficacy.

ÚVOD

Program pro ROzvoj PRAcovního TEMpa – tzv. ROPRATEM vznikl na základě mnohaleté praxe autorek Mgr. Ivy Kopecké a Mgr. Dagmar Žeňkové v pedagogicko-psychologické poradně v Českých Budějovicích, kdy hledaly možnost, jak pomoci dětem s jejich pomalým pracovním tempem a s oscilující pozorností, které negativně ovlivňovaly jejich školní výkony (blíže popis obtíží na bázi ADHD např. Drtílková, Šerý, 2007, Goetz, Uhlíková, 2009).

Jak uvádějí obě autorky při seminářích k nácviku práce s programem, poměrně často setkávaly s dětmi, které při diktátech nedokážou dostatečně rychle aplikovat pravidla pravopisu (která však ústně ovládají), nestíhají přepisovat doplňovací cvičení, v matematice nestihnou vyřešit všechny příklady a v prověrkách z ostatní předmětů většinou nemají zodpovězené poslední otázky. Ostatně, tuto zkušenost máme jako psychologové a speciální pedagogové rovněž, proto se snažíme uvedené obtíže reedukovat za pomoci obecně rozšířených postupů – např. různé pracovní listy, dysortografické pracovní sešity, dyslektické čítanky, pomocný program pro správný úchop, nácvik pravolevé orientace, použití Žízalice (blíže např. Švamberk Šauerová, 2016), apod.

Všichni máme zkušenost, že tyto děti pak postupně ztrácejí motivaci pro školní práci a učení se jim zdá zbytečné (např. Švamberk Šauerová, 2018, 2019). Bohužel, motivaci ztrácí i rodiče a často pak i učitelé, protože se výkon dítěte nezlepší „rychle“. Vzhledem ke svému pomalému pracovnímu tempu nedokážou a ani nemohou plně využít své schopnosti (blíže na problém hypoaktivních dětí poukazuje autorka článku

v publikaci Hyperaktivita či hypoaktivita – výchovný problém? (Švamberk Šauerová, 2016).

Na základě těchto zkušeností přistoupily výše jmenované kolegyně k práci na programu ROPRATEM“.

CÍLE A METODIKA

Cílem příspěvku je představení nového reedukačního programu ROPRATEM (rozvoj pracovního tempa), který je v České republice akreditován od roku 2017. Dílčím cílem je kvalitativní analýza zkušeností s ročním používáním programu v poradenské praxi a hodnocení efektivity programu u jednotlivých klientů.

Základním východiskem zpracování příspěvku je podrobná analýza odborné literatury, rešerše domácích i zahraničních zdrojů, dlouholetá praktická zkušenost s reedukačními postupy. Autorka při zpracování vychází z vlastní publikační činnosti. Neméně podstatnou okolností, jež tvoří nezbytné východisko pro zpracování výzkumného projektu je absolvování vzdělávacího semináře ROPRATEM.

Pro hodnocení dat je použita komparace absolutních hodnot naměřených časů, se zaokrouhlením na celé vteřiny, s následným kvalitativním popisem získaných výsledků.

POPIS PROGRAMU ROPRATEM

Program pro rozvoj pracovního tempa byl vyvíjen v letech 2013 – 2015 a testován v Pedagogicko-psychologické poradně v Českých Budějovicích. ROPRATEM vede žáky k nácviku rychlejšího a bezchybného zpracování dat, což je potřebné zejména pro úspěšnou školní práci (Kopecká, Žeňková, 2019).

OBSAH A ZPŮSOB PRÁCE V PROGRAMU

Materiál obsahuje cvičení a podrobnou metodickou příručku, pomocí které se mohou řídit nejen pedagogičtí pracovníci, ale i samotní rodiče. Vlastní nácvik trvá 94 dnů, ve kterých dítě denně vypracuje dva úkoly, které dohromady nezaberou více jak patnáct minut denně. Program je opatřen dvojí kontrolou, pomocí níž mohou i sami rodiče zjistit dopad nácviku. Speciální pedagogové mohou na počátku a na konci nácviku použít i test číselný čtverec (tento test je obvyklou metodou měření rychlosti učení, tempa a kon-centrace pozornosti).

Nácvik lze zahájit již na prvním stupni ZŠ (od devíti let), byl však s dobrým výsledkem vyzkoušen i žáky středních škol.

CÍLE ROZVOJE:

- porozumění čtenému (obsahu jednoduchých i kumulovaných instrukcí a jejich přesné dodržování)
- schopnost organizovat si práci
- logické myšlení (schopnost vyvodit algoritmus řešení)
- soustředění a pozornost
- zrakové rozlišování
- zraková a částečně i sluchová paměť
- intermodalita (schopnost přepínat mezi různými způsoby vnímání) – nahrazování
- původního zadání jinými symboly, číslicemi, písmeny
- serialita (práce s posloupnostmi) – úkoly, v nichž dítě dodržuje algoritmus postupu
- (zachovává dané pořadí symbolů, číslic, písmen)
- plošné vnímání – např. práce se šipkami nebo prostorově pojednanými symboly

- grafomotorika – přesné linie čar, čitelnost
- sebekontrola – cílený nácvik kontroly vlastní práce (Kopecká, Žeňková, 2019)

Při práci je nutný dohled rodiče, který sleduje:

- správné držení těla při práci (nezkřížené nohy opřené chodidly o podlahu, oba lokty
- stejně daleko od těla, vzpřímené držení těla, oči ve výšce nataženého předloktí a prstů nad stolem);
- správný úchop tužky třemi prsty (tužku drží palec a ukazovák přibližně 2 cm nad hrotem, prostředník ji zespodu podpírá, ruka je opřena o podložku);
- psaní/kreslení uvolněnou rukou;
- přiměřený tlak na podložku (pokud dítě příliš tlačí na pastelky, je lépe nabídnout mu místo nich fixy);
- přesnou kresbu (čáry je nutné kreslit od linky k lince těsně pod sebe, dodržovat
- proporce);
- dodržování správného tvaru a velikosti jednotlivých písmen, číslic, čar i symbolů;
- souběžné vyslovování hlásky / čísla v okamžiku, kdy je dítě zapisuje (uvedeno v instrukci).

PRACOVNÍ STRATEGIE

Je vhodné, aby dítě používalo pracovní strategie, které mu daný úkol usnadní.

Pokud se dítě na ploše špatně orientuje, je možné zakrývat následující řádky bílým papírem.

Pracuje-li s pastelkami, je vhodné, aby je pokládalo na stůl stále ve stejném pořadí. Pracuje-li se v úkolu

s písmeny, slabikami, slovy či číslicemi, čísla nebo symboly, které lze snadno pojmenovat, je lépe, aby dítě svou činnost hlasitě komentovalo. Symboly je možné přirovnat k běžným – dětem známým věcem – nebo označit jejich směr či množství jejich jednotlivých částí (Kopecká, Žeňková, 2019).

VÝBĚR KLIENTŮ PRO REEDUKACI

Při výběru vhodných klientů pro tuto reedukační techniku je nutné dbát na dvě základní kritéria: jednak na ochotu a schopnost rodiny a dítěte spolupracovat po dobu tří měsíců (ideální jsou klienti, kteří již např. velmi pěkně absolvovali logopedickou péči, protože už víme, jak rodina spolupracuje a že je schopná vytvořit pravidelný režim pro pravidelnou reedukaci) a za druhé respektovat při návrhu reedukace adekvátní příčiny obtíží dítěte při zvládnutí školních požadavků – indikací pro navržení programu ROPRATEM je zejména pomalé pracovní tempo, mírná oscilace pozornosti (těžší poruchy je nutné nejprve jinými reedukačními postupy zmírnit, dítě by bylo neúspěšné a demotivované), oslabení ve zrakovém rozlišování, zkřížená laterální špatný úchop a z toho plynoucí neúhledný až nečitelný grafický projev, obtíže v koordinaci jemné motoriky a senzomotoriky.

REALIZACE REEDUKACE S KLIENTEM

Po určení správných diagnostických kritérií pro zařazení klienta do programu se naplánuje schůzka pro zácvik do programu. Zácvik průměrně trvá 1 hodinu a je vhodné, aby již daný den dítě nepracovalo. Následně je důležité, aby dítě s rodičem (dospělým) pracovalo denně na jednom pracovním

listu (resp. jedné reedukační úloze), dospělý měří délku zpracování úlohy a čas potřebný ke kontrole a rovněž efektivitu kontroly. Časy zapisuje do záznamového listu.

Po 6 týdnech je nutná kontrola plnění programu v poradenském zařízení, kontrolujeme způsob práce, čas při kontrolním vyšetření měříme my, včetně času kontroly. Opět ten den již dítě žádné úlohy neplní.

Poté pokračuje dítě v druhé části programu, po dalších šesti týdnech se provádí závěrečné měření plnění úkolů a čas potřebný ke kontrole (včetně kvality provedení před a po kontrole).

Přesto, že zatím autorky techniky nemají dostatek validních dat, která by mohla prokazatelně potvrdit vliv programu na zlepšení pracovního tempa, je zajímavé využít vlastních výsledků pro hodnocení efektivitu programu a vlastní odbornou roční zkušenost s programem chápat jako pilotáž pro výzkum většího rozsahu.

Pilotní studie byla realizována na 8 dětech, počet dětí je nízký, a to zejména z důvodu potřeby dodržení zásad pro výběr klientů (viz výše), dalším rizikovým faktorem při výběru klientů je cena programu, kterou si klienti hradí sami a i určitá časová náročnost (cesty do poradenského zařízení v kraji Vysočina – obtíže se spoji v některých časech, v jarních měsících obtíže s vyhlášením nouzového stavu, onemocnění v rodině a přesun zájmu rodiny do jiné oblasti).

Přesto, že se jedná o menší vzorek, se záměrným výběrem (pomalé tempo, dyslektické a dysgrafické obtíže, zkřížená laterální), lze u všech dětí jednoznačně pozorovat na počátku programu velmi pomalé pracovní tempo (viz dále v tabulce č. 1), častou

chybovost a nedostatečné strategie při plnění úkolu i jeho kontrole. Této oblasti je vhodné se odborně věnovat, ukázat dítěti, jak je vhodné postupovat a jak se provádí efektivní kontrola. Je důležité edukovat i rodiče, aby mohli dítěti strategie připomínat. U středoškoláků, u nichž se program rovněž může užívat, je vhodné závěkem ještě spojit s diagnostikou stylu učení.

Měření pro kontrolu vývoje rychlosti pracovního tempa se provádí na čtyřech dílčích úkolech (úkoly mají velmi specifické zaměření, proto se i v rámci jednoho měření liší délka zpracování), z tohoto důvodu jsou pod každým měřením 4 kolonky, zachycující čas pro plnění toho kterého typu dílčí úlohy.

V polovině programu bylo možné zaznamenat mírné zlepšení času (zde výsledky velmi individuální), u všech dětí však bylo možné pozorovat lepší strategie v řešení úlohy a při kontrole.

Zcela zásadní rozdíly však u všech dětí bylo možné diagnostikovat při závěrečné kontrole, a to zejména v rychlosti zpracování (viz tabulka níže) a počtu chyb. Kontrola provedení úlohy byla rovněž mnohem rychlejší, často i proto, že dítě žádné chyby v úloze již nemělo, pracovalo bezchybně. U všech dětí, které měly v anamnéze nečitelný grafický projev, se výrazně zlepšila čitelnost a úhlednost projevu – vysvětlit tento vývoj lze jednoznačně pravidelností v plnění grafických úloh. V polovině případů se postupně zlepšil i postoj dětí k plnění úkolů – čím dál více je program bavil, měly radost, že se jim daří, ve dvou případech děti samy sdělovaly, že se jim i daří lépe práce ve škole a už jim ani nevádí se pravidelně učit. Ostatní děti měly v průběhu realizace programu postoj průměrný, spolupracovaly, zlepšení výkonu vnímaly pozitivně po celou dobu realizace.

Tabulka č. 1. Časy 1. a 3. měření

(zaokrouhleno na celé minuty, subtest D zaokrouhlen na půlminuty, uveden jen čas bez kontroly)

Měření		K1	K2	3	4	5	6	7	8
1.	A	12	12	15	14	9	20	13	15
	B	10	14	11	10	8	17	11	10
	C	12	13	14	11	10	18	14	11
	D	2	1,5	3	2,5	2	6	2,5	1,5
3.	A	3	3	4	3	3	12	4	6
	B	6	8	6	8	5	13	6	6
	C	4	4	5	7	6	13	8	5
	D	1,5	1,5	2,5	3	2	3	2	2
Rozdíl 1 a 3	A	-9	-9	-11	-9	-6	-8	-9	-9
	B	-4	-6	-5	-2	-3	-4	-5	-4
	C	-8	-9	-9	-4	-4	-5	-6	-6
	D	-0,5	0	-0,5	+0,5	0	-3	-0,5	+0,5
Rozdíl celkem		21,5	24	25,5	14,5	13	20	20,5	17,5

Jak je vidět z uvedených dat, ve všech případech došlo k celkovému zlepšení výkonu. Mírné zhoršení výkonu ve čtvrtém subtestu D u dvou probandů lze vnímat jako vliv únavy při plnění předchozích úkolů, kde dítě pracuje více soustředěně a i rychle, tedy se může před čtvrtým úkolem během přípravy na poslední zkoušku výrazněji projevit vliv této únavy. Rovněž lze uvažovat, že doba pro splnění úkolu je natolik krátká, že se zde do časového výsledku výrazněji promítne krátkodobý výkyv výkonu, než u úloh, které trvají několikanásobně déle.

Průměrně dosahují děti zlepšení o 20 min, v tomto vzorku je rozmezí časů mezi 13 – 25,5 vteřinami zlepšení, což když převedeme do reálné vyučovací jednotky, zabere dítěti úloha místo téměř celé vyučovací hodiny před zahájením programu (přesněji např. dítěti K1 36 min) již jen třetinu (15). Pracovní tempo žáků se tedy díky použití programu významně zrychluje, přičemž je nutné brát v potaz, že náročnost úloh je záměrně vysoká, aby co nejvíce odpovídala zatížení ve škole.

Autorky programu ve vlastní pilotní studii (na 13 probandech), udávají za použití Studentova t-testu prokazatelné, statisticky významné zlepšení tempa na hladině významnosti 0,05, a to jak při srovnávání vstupních a kontrolních úkolů, tak i při provedeném testování průběžných výsledků. Statisticky potvrzené zlepšení je však nutné z metodologického hlediska brát s rezervou, neboť vzorek není přiměřeně rozsáhlý. Nicméně, srovnáním výsledků obou šetření, obou založených na malém vzorku, lze sledovat konstantní výsledky, kterých použitím techniky dosahujeme.

ZHODNOCENÍ PROGRAMU

Jak již bylo uvedeno výše, počet dětí pro hodnocení efektivity programu je velmi nízký, přesto lze určit specifické aspekty, které se v průběhu realizace jednoznačně mění. Je to pracovní tempo (jak autorky slibují), je to přesnost zpracování, je to zlepšení grafického projevu, zlepšuje se i koncentrace pozornosti a redukuje se obtíže při problémech v pravolevé orientaci. Jednoznačně za úspěchem programu stojí pravidelnost tříměsíčního nácviku, dá se uvažovat, že jakékoli pravidelné písemné procvičování spojené s reverzními tvary a procvičováním rychlosti a pozornosti, by asi vedlo většinou k nějakému zlepšení. Pozitivním faktorem je rovněž spolupráce dítěte s rodinou, když dospělý „musí“ sledovat průběh práce dítěte. Další pozitivní zkušeností je i to, že aktivní zapojení dítěte do reedukačního programu kladně hodnotí škola a lépe respektuje a intenzivněji dodržuje doporučení k reedukaci žáka ve školním prostředí. Samo dítě vidí na měřených výsledcích svůj vlastní posun, mění se jeho sebehodnocení, roste důvěra v sama sebe, můžeme konstatovat, že roste jeho vědomí sebeúčinnosti (self-efficacy). Zlepšení dítěte vnímají i rodiče, i u nich roste důvěra v sama sebe jako rodiče, více důvěřují i dítěti, že specifické obtíže mohou společně překonat, i u rodičů vzrůstá self-efficacy. Obecně tak pozitivně program působí jak na motivaci překonávat obtíže při vzdělávání dětí se specifickými obtížemi, ale ovlivňujeme i adherenci k zahájenému programu.

ZÁVĚR

Kvalita reedukační péče a ochota rodičů a školy spolupracovat na reedukaci žáka je dnes alfou a omegou komplexní speciálně pedagogické péče

o dítě. Samozřejmě se můžeme setkávat s rodiči, kteří od poradenského zařízení očekávají jen zprávu a doporučení pro školu, ale je dlouhá řada rodičů, kteří usilují o skutečnou pomoc dítěti a hledají různé reedukační přístupy pro řešení konkrétních obtíží. Obvykle každý máme nějaké své „tajné“ tipy na reedukaci toho či onoho problému, jimiž obohacujeme běžné a lety osvědčené postupy ostatních kolegů a doporučované v učebnicích speciální pedagogiky. Proto je tak důležitý systém dalšího vzdělávání, kde máme možnost získat nové, moderní postupy, které v praxi s klienty můžeme používat. Technika ROPTRATEM nesporně svůj efekt má a bez ohledu na míru efektivity ji lze považovat za plnohodnotnou součást reedukační péče právě o konkrétní typ klienta (jak je popsáno výše).

Uvedené výsledky slouží jako pilotní ověření výzkumného projektu většího rozsahu.

LITERATURA:

DRTÍLKOVÁ, Ivana et al. *Hyperkinetická porucha: ADHD*. 1. vyd. Praha: Galén, ©2007. 268 s. ISBN 978-80-7262-419-5.

GOETZ, Michal a UHLÍKOVÁ, Petra. *ADHD – porucha pozornosti s hyperaktivitou: příručka pro starostlivé rodiče a zodpovědné učitele*. 1. vyd. Praha: Galén, ©2009. 160 s. ISBN 978-80-7262-630-4.

KOPECKÁ, Iva a ŽENKOVÁ, Dagmar. *Program pro rozvoj pracovního tempa: metodická příručka*. 2.

upravené vydání. [Srubec]: Iva Štenglová - Chytré hraní, [2017]. 104 listů v různém stránkování. ISBN 978-80-270-4269-2.

ŠVAMBERK ŠAUEROVÁ, Markéta. *Hyperaktivita nebo hypoaktivita – výchovný problém?* Bratislava: Wolters Kluwer, 2016. 198 stran. ISBN 978-80-8168-348-0.

ŠVAMBERK ŠAUEROVÁ, M. Time-management a autokoučink jako prevence školní neúspěšnosti žáku. *Manažment školy v praxi* [online]. 2018, 7-8. ISSN 1339-925X.

ŠVAMBERK ŠAUEROVÁ, Markéta. Edukačně-terapeutický projekt “Prevence relativní školní neúspěšnosti” využitelný v pedagogicko-psychologické praxi. In ŠVAMBERK ŠAUEROVÁ, Markéta. (ed). *Přínosy a možnosti využití učení prožitkem a výchovy v přírodě: v aktuálním edukačním kontextu i v historických souvislostech: kolektivní monografie*. Praha: Vysoká škola tělesné výchovy a sportu PALESTRA, spol. s r.o., 2019. 160 stran. ISBN 978-80-87723-47-0.

KONTAKT

Doc. PhDr. Markéta Švamberg Šauerová, Ph.D.

Vysoká škola tělesné výchovy a sportu PALESTRA, spol. s r.o.
Slovačikova 400/1
Praha 19 Kbely

E-mail: Svamberg.sauerova@palestra.cz